

зи, закон – законодавець є консолідуєчим джерелом волі); колективні (автономії та договори); форми, автори яких численні, або їх кількість встановити складно, або це не має значення (доктрини, релігія, звичаї).

Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що джерела права як складне та багатоглядне явище слід класифікувати на загальносоціальні та формально-юридичні, оскільки традиційний поділ усіх джерел права на юридичні та матеріальні не дозволяє розглядати як джерела права суб'єктів правотворчості. Загальносоціальні джерела права об'єднують матеріальні, соціальні, політичні та ідеологічні. Формально визначеними виступають встановлені або санкціоновані державою у вигляді документів форми вираження та закріплення правових норм: нормативно-правові акти, правові звичаї, правові прецеденти, нормативні договори, правові акти громадських об'єднань, юридична практика, правові доктрини, релігійні норми. Подібна класифікація показує шляхи і засоби походження права взагалі та його формально визначених джерел зокрема.

Список використаної літератури:

1. Сырых В.М. Логические основания общей теории права. – 2-е изд, стер. – М., 2004. – Т. 1: Элементный состав.
2. Пархоменко Н.М. Договір у системі форм права України. – К., 2000.
3. Гурова Т.В. Актуальные проблемы теории источников права: Автореф. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2000.
4. Нашиц А. Правотворчество: теория и законодательная техника. – М., 1974.
5. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: Автореф. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003.
6. Вопленко Н.Н. Источники и формы права: Учеб. пособ. – Волгоград, 2004.
7. Вопленко Н.Н., Рожнов А.П. Правоприменительная практика: понятие, основные черты и функции: Монограф. – Волгоград, 2004.
8. Бошно С.В. Форма права: теоретико-правовое исследование: Дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2005.

Надійшла до редакції 12.04.2011

АЛТУЄВ В.М., кандидат історичних наук
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 93 : 351.74

УЧАСТЬ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ПЕРІОДУ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ (1921-1925 рр.)

Викладено зміст громадських заходів, що здійснювали органи міліції.

Ключові слова: працівники міліції, повіт, округ, губернія, місцеві Ради, Міжнародна організація допомоги борцям революції, голод, шефство.

Изложено содержание общественных мероприятий, проводимых органами милиции

Ключевые слова: работники милиции, уезд, округ, губерния, местные Советы, Международная организация помощи борцам революции (МОПР), голод, шефство.

The content of public jobs done by militia bodies is given.

Keywords: militia officers, local councils, uyezd, district, province, International organization of assistance for revolution fighters, famine, patronage.

Дана тема залишилась практично поза увагою дослідників. Тільки у праці «Из истории милиции Советской Украины», написаній відомими вченими-юристами під редакцією професора полковника П.П. Михайленка у 1965 р., у другій главі «Милиция Советской Украины в борьбе за восстановление народного хозяйства (1921-1925 гг.)» зазначається, що працівники міліції брали участь у суботниках, недільниках, організовували дитбудинки, відкривали їдальні для біженців із охоплених голодом районів Росії, наведено приклади допомоги міліціонерів Градижська Кременчуцької губернії, особового складу міліції Запорожчини голодуючим у 1921 р. [1, с. 77]. В інших виданнях із історії міліції республіки про участь органів міліції у суспільно-політичному житті у 1921-1925 рр. не згадується. Отже, мета нашого дослідження – на

основі неопублікованих архівних документів, періодичної преси того часу здійснити аналіз форм громадської діяльності міліції у даний період.

На написання публікації вплинули наукові дослідження, в яких відображено соціально-економічну ситуацію, радянське, господарське, культурне будівництво, боротьбу органів міліції з силами збройної внутрішньої контрреволюції та криміналітетом, а також лише до певної міри показано участь працівників міліції у суспільно-політичному житті в республіках колишнього Союзу у 1921-1925 рр. Ось прізвища авторів цих робіт: А.Ф. Атрошенко, Г.И. Балашова, С.С. Бельченко и другие (рос. мовою) [2], А. Атишев (рос. мовою) [3], Н.А. Апиян (рос. мовою) [4], Г.Н. Безбородов (рос. мовою) [5], І.Г. Богатирьев, І.П. Катеринчук, П.С. Скнар [6], С.В. Биленко (рос. мовою) [7], Г.А. Богомолов, В.С. Гольдман, Я.А. Здир, П.А. Туник (рос. мовою) [8], Р.А. Воробьев (рос. мовою) [10], В.К. Гусаров, В.А. Молостов [11], П.М. Денисовець [13], В.М. Довгопол [22], Т.А. Джалилов (рос. мовою) [23-26], В.В. Іваненко [28-31], М.Ф. Карпенко [34], П.П. Михайленко [37], А.М. Мухамедов (рос. мовою) [38-40], П.Ф. Николаев (рос. мовою) [42-46], Б.І. Хоршун [50], Г.М. Шевчук [52], В. Юрчук [54].

В перші роки після закінчення громадянської війни органи міліції України окрім охорони правопорядку у містах і селах були змушені вести боротьбу з бандитизмом.

Одним із прикладів цього є подвиг Ніжинської міліції Чернігівської губернії під керівництвом її першого начальника – матроса-кронштадця, учасника штурму Зимового палацу Наума Івановича Точоного, про якого у музеї міліції Чернігівщини збереглася газетна стаття «Посланець Кронштадта».

30 квітня 1921 р. банда з шестисот махновців, озброєна вісімнадцятьма кулеметами на тачанках, кількома гарматами, засівши в селі Дорогинка, намагалась напасти на ніжинські збройні склади з метою їх пограбування, до того жорстоко вбивши 99 селян-комуністів – членів сільських партосередків.

Н.І Точоний з об'єднаним загonom Ніжинської та, під керівництвом Я.В. Загуменного, Вертіївської міліції, підпорядкувавши продзагін червоноармійців у загальній кількості 127 чоловік, вступив у бій з бандою. У цьому бою загинуло 84 працівники міліції, 18 поранено, проте бандити не були допущені до збройних складів у Ніжині.

Як зазначається в одному з нарисів історії Чернігівської губернської міліції (державний архів Чернігівської області), мужність та героїзм правоохоронців у цьому нерівному бою довели, що робітничо-селянська міліція служила надійною опорою та захисником трудового народу [6, с. 19]. Жителі Ніжинщини, як і всієї Чернігівщини, свято шанують пам'ять про працівників міліції, які полягли в бою під селом Дорогинка (нині – Ічнянський район). У ніжинському парку ім. Гоголя встановлено пам'ятник загиблим воїнам правопорядку, зруйнований під час Великої Вітчизняної війни та відновлений одразу після неї [6, с. 137].

Прикладів участі вартових громадського порядку і законності у ліквідації бандитизму збережено достатньо. Так, із січня по травень 1921 р. майже весь особовий склад Мелітопольської повітової міліції спільно з бійцями і командирами 30-ї Іркутської стрілецької дивізії, курсантами воєнних навчальних закладів Києва та Одеси успішно проводили бойові операції проти махновців [16, ф. 641, оп. 1, спр. 421, арк. 2]. Ще один приклад – виявлення кінною півсотнею Черкаської повітової міліції Кременчуцької губернії місцезнаходження банди, яка значно перевищувала правоохоронців за чисельністю. Проте міліціонери, керовані своїм командиром, не тільки відбили атаку банди, а й завдали їй відчутних ударів. В бою відзначилися відважними діями міліціонери Павло Волик, Демид Гандзюра, Михайло Єфименко, Василь Макаренко, Дмитро Насаченко, Порфирій Охріменко [51, ф. 6, оп. 1, спр. 154, арк. 41, 44^а, 45-47].

Чимало лиха заподіяла на Старобільщині Донецької губернії банда отамана Тяпки. Вдень бандити переховувались на хуторах і в ярах, вночі виходили на «полювання», при цьому натрапити на їх слід було вкрай складно. Розбившись на невеликі групи, по три-чотири чоловіки в конній, правоохоронці протягом кількох днів не злазили з коней, відшукуючи бандитські лігва.

В один із травневих днів 1921 р. розвідувальна група з міліціонерів Федора Пілітрєва, Івана Радченка та Івана Шейки потрапила в засідку. Бандитам необхідно було дізнатися, де, в яких волостях діють загони міліції та чекістів, якими шляхами вони пересуваються. Полонені мовчали, вірні своєму службовому обов'язку, а згодом були страчені. Через кілька днів між кавалерійським під-

розділом міліції і бандою зав'язався бій, у результаті якого у Старобільському повітовому відділі міліції справу банди Тяпки було списано в архів [14, ф. 1145, оп. 2, спр. 26, арк. 47].

23 квітня 1924 р. начальник Головного управління міліції і карного розшуку УРСР І.К. Якимович підписав наказ, у якому підкреслювалася виняткова мужність, самовідданість при виконанні службового обов'язку агента карного розшуку Касьянчука, оголошувалася подяка начальнику Старокостянтинівської районної міліції Шепетівського округу Рудіку.

... Кримінальний авторитет ще до революції, або, як тоді говорили, за старого режиму, уславився своїми кривавими діями. Після встановлення Радянської влади творив страшні чорні справи у складі кількох політичних банд, після знищення яких збирав данину з торгівців на ринках та тічках, грабував кооперативи, бази з матеріальними цінностями, одягом, взуттям, склади з сільськогосподарською сировиною, хлібні пункти, лікарні, не залишаючи при цьому живими сторожів та випадкових свідків. Про те, що в одному із сіл на території Костянтинівщини переховується жорстокий рецидивіст, ранком 21 квітня 1924 р. до райміліції повідомив працівник негласного апарату. На затримання бандита терміново відбули Рудик та Касьянчук. Правоохоронці намагалися захопити злочинця живим. Коли здавалося, що Касьянчук ось-ось затримає його, той вистрілив у розшуковця. Касьянчук впав мертвим, але своїми діями дав можливість Рудіку відкрити вогонь з револьвера. Бандита було вбито, а мальовничу, чарівну Волинь очищено ще від одного душогуба [51, ф. 5, оп. 2, спр. 123, арк. 109].

18 березня 1923 р. у Вінниці було пограбовано будинок, а сім його мешканців, перш ніж були по-звірячому вбиті, піддалися жорстоким тортурам. На місці злочину не залишилось жодних слідів, і здавалося, що винних неможливо виловити. Та працівники Подільського губернського карного розшуку, професійно здійснюючи оперативно-розшукові заходи, за допомогою добровільних помічників через дві доби заарештували вбивць поблизу села Гнівань (сьогодні у статусі селища міського типу Гнівань входить до складу Тиврівського району Вінницької області). З'ясувалося, що це особи, які раніше вже відбували покарання за крадіжки, розбої. Були також затримані і ті, які надавали притулок катам вінницької родини [53, № 1, с. 62].

Лише кілька наведених вище фактів переконливо свідчать, що особовий склад підрозділів, кінних, піших загонів, органів, частин, установ міліції Української РСР в аналізованій період складався з ідейно загартованих та відданих владі, чесних, мужніх, високої духовності працівників, які точно і неухильно виконували відповідні декрети, постанови, розпорядження та накази держави, були готові попереджати, запобігати і розкривати порушення порядку, забезпечувати особисту безпеку громадян.

На жаль, на службу в міліцію нерідко потрапляли й такі, що таємно підтримували зв'язки з антидержавними, кримінальними елементами, покривали дії учасників банд, карних злодіїв, вибивали зізнання у заарештованих, глумилися над тимчасово затриманими жінками, грабували під час обшуку громадян, займалися вимаганнями, «кришували» ділків наркобізнесу, будинки розпусти, перекупників краденого, злісних самогонників, спекулянтів, у стосунках з жителями припускалися грубості, неуважності, підриваючи авторитет міліцейських органів серед населення.

Зміцнюючи кадровий апарат, керівництво міліції прагнуло очищення його від сумнівних елементів проведенням «чисток» особистого складу, перевіркою виконання службових обов'язків. Працівники міліції, які зловживали службовим становищем, проводили незаконні арешти, висували проти небажаних їм осіб необґрунтовані звинувачення, вчиняли фізичні дії щодо затриманих, позбавлялися служби в органах міліції і передавалися до суду.

Начальники, політруки міліції, міліціонери, які проводили величезну роботу з охорони правопорядку та громадської безпеки, запобігали та припиняли посягання на життя і здоров'я, законні інтереси жителів, направлялися представниками трудящих на з'їзди Рад, обиралися депутатами. Так, у доповіді про масово-політичну роботу міліції Полтавської губернії за 1923 рік зазначалося, що 3 працівники міліції були делегатами окружних, ще 3 – районних з'їздів Рад, 9 – були членами Полтавського і Кременчуцького міськвиконкомів, 5 – членами райвиконкомів [19, ф. 1631, оп. 1, спр. 472, арк. 38]. Як зазначалося в огляді діяльності міліції Первомайського округу Одеської губернії за липень-листопад 1923 р., начальники міліції багатьох районів входили до складу сільрад [51, ф. 6, оп. 2, спр. 221, арк. 16]. У звіті адміністративного відділу Бердичівського окрвиконкому Київської губернії на засіданні колегії Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР 2 вересня 1925 р. повідомлялося, що майже всі начальники

міліції районів робітничими колективами, незаможниками, інтелігенцією обрані народними депутатами районних Рад [51, ф. 5, оп. 2, спр. 4, арк. 79-80].

Широка участь представників зовнішньої (загальної) міліції, карного розшуку, промислової міліції у щоденній діяльності Рад, центральної та місцевої влади свідчили про міцні зв'язки міліції з населенням, про повагу жителів міст та сіл до міліції.

Важливою складовою громадських заходів міліції була активна участь її працівників у роботі органів народного контролю. При установах, службах міліції, як і на заводах, фабриках, у волостях, створювалися групи сприяння робітничо-селянській інспекції, які до 1923 р. були фактично низовими органами РСІ [34]. Так, за даними політсекретаріату Подільської губернської міліції, до жовтня 1921 р. групи сприяння РСІ були створені при міліції всіх повітів [51, ф. 6, оп. 1, спр. 24, арк. 4]. Як зазначалося в бюлетені про діяльність політорганів міліції республіки з 10 по 24 листопада 1921 р., група сприяння робітничо-селянській інспекції існувала при одному з кавалерійських полків міліції України [51, ф. 6, оп. 1, спр. 24, арк. 17]. В огляді роботи політсекретаріату міліції Катеринославщини з 10 по 24 жовтня 1921 р. наголошувалося, що групи сприяння РСІ функціонують лише в кількох районах міліції губернського центру [51, ф. 6, оп. 1, спр. 24, арк. 3], а вже на 10 листопада 1921 р. групи робітничо-селянської інспекції були створені при всіх районах міліції Катеринослава, при районах міліції Новомосковського повіту Катеринославської губернії [51, ф. 6, оп. 1, спр. 24, арк. 5].

Як відомо, з ініціативи трудящих країни Рад в кінці 1922 р. було створено Міжнародну організацію допомоги борцям революції (МОДР). За короткий час радянська секція МОДР перетворилася на масове громадське формування СРСР, зайняла провідне місце у міжнародній організації. Вже до 1925 р. вона об'єднувала 4 млн. чоловік. Одним з її найчисленніших й активних загонів була Українська організація МОДР, у лавах якої на початку 1925 р. перебувало 650 тис. членів [31, с. 15].

Особливо широкого розмаху у 1923 – 1924 рр. набула так звана «німецька кампанія». Річ у тому, що тодішнє становище німецького пролетаріату було надзвичайно тяжким внаслідок окупації Руру франко-бельгійськими військами, поразки в революційних боях 1923 р., зростання безробіття і зниження життєвого рівня [29, с. 13]. 12 вересня 1923 р. члени партійного осередку міліції Катеринославського округу після лекції про міжнародне становище прийняли рішення негайно надати матеріальну допомогу німецьким робітникам, систематично проводити мітинги і демонстрації солідарності зі страйкуючими німецькими гірниками, створити з міліціонерів та комскладу комісію для збору коштів, продовольства голодуючим родинам вуглекопів Руру. [15, ф.7, оп. 1, спр. 110, арк. 2]. Дізнавшись із преси про бідування робітників Руру та інших районів Німеччини, працівники міліції Петровського району Донецької губернії на загальних зборах постановили терміново надати німецьким товаришам допомогу одягом, взуттям, продовольством, коштами. У протоколі зборів було записано: «Ми, червоні міліціонери Петровського району, відраховуємо з невеликої зарплати 3-денний заробіток для допомоги в'язням в тюрмах і робітникам, експлуатованих буржуазією, і віримо, що скоро настане час, коли над Берліном замайорить червоний прапор звільнених трудящих від капіталістичного гніту». Такі збори відбувалися і в інших районах та округах республіки [1, с. 77-78].

В аналізованій період в Україні аналогічно розгорталась кампанія солідарності з революційною боротьбою польського пролетаріату. На масових мітингах трудящі УРСР, в тому числі і працівники підрозділів, органів, установ міліції, висловлювали широку підтримку політв'язням, надавали матеріальну допомогу їхнім сім'ям. У грудні 1922 р. працівниками зовнішньої (загальної) міліції та карного розшуку Полтави було поставлено п'єсу у міському міліцейському клубі. Виручку від спектаклю планувалося передати до фонду допомоги ув'язненим польським революціонерам. Через деякий час сім'ї польських політичних в'язнів від полтавських правоохоронців отримали грошову допомогу у розмірі 14 тис. 200 карб. (у грошових знаках 1922 р.), мануфактуру, медикаменти, літературу, листи з добрими побажаннями [12].

Важливе місце в практичній роботі Міжнародної організації допомоги борцям революції займали заходи щодо оперативної й ефективної допомоги емігрантам та їх рідним. Їх приплив до Радянського Союзу посилювався з активізацією переслідувань комуністів, відомих діячів робітничого руху поліцією та спецслужбами. З 1923 р. по 1925 рік в СРСР прибула основна маса політемігрантів – близько 8 тис. осіб, чимало з них оселилися в Українській РСР. Так, до сере-

дини 1920-х рр. в республіці проживало понад 1600 вихідців з інших країн, в основному з Польщі та Західної України [31, с. 18].

Модрівські організації УРСР розгорнули широку роботу серед політемігрантів, сприяючи їм у вирішенні різноманітних питань, пов'язаних з їх прийомом, одержанням житла, залученням до виробничої та громадської діяльності, влаштуванням на лікування, відпочинок, навчання дітей. Так, у матеріалах про роботу з вересня 1924 до травня 1925 р. адміністративного відділу Проскурівського окружного виконкому Подільської губернії мопрівський осередок окружної міліції спільно з осередком «Друзі дітей» здійснювали шефство над будинком, де проживали та навчалися діти політемігрантів з Польщі [51, ф. 5, оп. 2, спр. 931, арк. 286].

Джерелом наповнення мопрівського бюджету були вступні і членські внески, влаштування суботників, концертів, добровільні пожертвування продовольством, грошима. Наприклад, на зборах керівного складу Єлисаветградської окружної міліції Одеської губернії 21 червня 1923 р. було вирішено всім начальникам, політпрацівникам, комсомольцям відрахувати частину заробітної плати у фонд допомоги борцям пролетарського і антифашистського руху, жертвам буржуазної реакції в країнах капіталістичного світу і звернутися до особового складу міліції з закликом негайно розпочати збір коштів для політ'язнів в Італії, Румунії, Болгарії [17, ф. 2, оп. 2, спр. 322, арк. 5].

Активну підтримку з боку правоохоронців отримав заклик IV конгресу Комінтерну, циркуляр ЦК РКП(б), підписаний В.В. Куйбишевим і опублікованого в газеті «Правда» 28 січня 1923 р. про створення осередків Міжнародної організації допомоги борцям революції на місцях. Так, 19 березня 1923 р. на спільних відкритих партійних зборах комуністи міліції і Державного Політичного Управління (ДПУ) Павлоградського округу Катеринославської губернії одноголосно проголосували за створення осередку МОДР і затвердили план його діяльності [17, ф. 1, оп. 1, спр. 208, арк. 17]. На середину 1924 р. модрівські осередки функціонували у міліції майже всіх районів, округів, міст Катеринославщини [17, ф. 11, оп. 1, спр. 28, арк. 17]. Наприкінці липня 1924 р. командири і міліціонери резерву, викладачі і слухачі курсів при управлінні міліції Катеринославської губернії одержали квитки членів Міжнародної організації допомоги борцям революції [27, 1924 р., 31 липня].

Як свідчать архівні документи, осередок МОДР Проскурівської окружної міліції Волинської губернії, керуючись рішенням Президії ЦК МОДР України, у вересні 1924 – травні 1925 р. здійснював виховання охоронців громадського порядку в дусі пролетарського інтернаціоналізму, міжнародної солідарності трудящих на основі розгортання агітаційно-пропагандистської роботи, постійного вдосконалення її змісту, форм і методів. Міліціонери-модрівці Проскурівщини надавали допомогу зарубіжним борцям революції, суттєво підтримували їх, надихали їх на подальшу боротьбу, зміцнювали зв'язки з робітниками і селянами Австрії, Латвії, Естонії, Фінляндії, листувались з гірниками Англії, разом з членами комітетів незаможних селян гостинно приймали робітничу делегацію однієї з країн Західної Європи [51, ф. 5, оп. 2, спр. 931, арк. 286]. Така підтримка знаходила відгук, ось що писали, наприклад, польські модрівці трудящим України: «З допомогою вашою черпають наші товариші в тюрмах бадьорість і сили, щоб переносити всі муки і страждання з твердою вірою в те, що вони незабаром повернуться в ряди пролетарської революції» [29, с. 8].

Ернст Тельман, згадуючи «німецьку кампанію», вказував на пленумі Виконкому Комінтерну в квітні 1931 р.: «Німецькі робітники ... не забули і не забудуть 1923 рік, коли російські робітники були вже настільки сильними, що при окупації Рурської області версальськими державами вони змогли доставляти хліб голодуючим рурським робітникам та їх родинам» [31, с. 21].

Працівники міліції Української РСР були активними членами громадських організацій «Геть неграмотність!», «Добровільне товариство хімічної оборони», «Друзі дітей», «Товариство боротьби з алкоголізмом», «Спілка безбожників». «Всеукраїнське товариство сприяння авіації і повітроплаванню» було створено 5 березня 1923 р. [54], а вже через кілька тижнів працівники міліції Єлисаветградського округу Одеської губернії стали його членами, взяли участь у зборі коштів у фонд розвитку авіації [17, ф. 2, оп. 2, спр. 322, арк. 17; Спр. 323, арк. 26]. 8 липня 1923 р. у Харкові, який в той час був столицею Української РСР, відбулися загальні збори працівників міліції округів, районів, працівників міліцейських установ губернії, слухачів курсів при Управлінні губміліції. Заслухавши виступ представника президії «Всеукраїнського товариства сприяння авіації і повітроплаванню», учасники зборів одноголосно прийняли рішення: закликати весь особовий склад робітничо-селянської міліції республіки щомісяця після отримання

мання заробітної плати відрахувати необхідну частину коштів для побудови літака «Червоний мільйонер» [51, ф. 6, оп. 2, спр. 8, арк. 164; 53, № 2, с. 41].

Як інформували читачів газети, орган міліції і карного розшуку УРСР журнал «Щит революційного порядку» [53, № 2, с. 46], начальницький склад, політруки, старші і молодші міліціонери, вільнонаймані працівники проявили високу свідомість, здаючи гроші, коштовності у фонд будівництва літака для «створення червоних міліцейських крил». Значної уваги заходам щодо створення літака приділяли особисто начальник міліції і розшуку України Макаренко, Головополітінспектор міліції республіки Карагодська й інструктор з обліку Смирнов [53, № 2, с. 41]. Літак «Червоний мільйонер» на кошти міліції республіки було побудовано і в урочистій обстановці на лево-вищі поблизу Харкова передано представникам командування військ України і Криму [37].

На початку періоду відродження економіки після Громадянської війни зародилася практика шефства міста над селом. Посланці заводів, фабрик виїжджали в села, де здійснювали шефську роботу. Проводили шефську діяльність й органи міліції. Так, у доповіді секретаря партійного осередку Харківських курсів з підготовки старшого командного складу міліції Осново-Холодногорському райкомун КП(б)У міста Харкова 6 липня 1922 р. підкреслювалося, що всі 50 комуністів навчального закладу часто бувають у підшефному селі Сороківці Харківського повіту, де організували драматичний гурток, проводять заняття зі стрільб, бесіди та лекції з основ юридичних дисциплін, про роль робітничого класу як творця нових виробничих відносин, обмінюються досвідом боротьби з антигромадськими, паразитичними та класово-ворожими елементами. Сороківці за рекомендаціями працівників міліції прийняли на постійне проживання кількох харківських волоцюг, жебраків та безхатченків, які активно включились у сільськогосподарські роботи. Члени комітету незаможних селян гостинно, доброзичливо зустрічали викладачів і вихованців Харківських курсів. Водночас, форми антирелігійної пропаганди не завжди зустрічалися схвально, жителі з нетерпінням чекали диспуту на який правоохоронців викликав місцевий священик.

2 жовтня 1922 р. на базі курсів підготовки старшого і молодшого командного складу (організовані 11 червня 1921 р.) в Харкові створено школу старшого командного складу міліції. Начальника школи міліції Макарова, комісара школи Забугу нерідко можна було зустріти у Сороківці, відбувався постійний обмін досвідом роботи партійних і комсомольських організацій. Коли відзначали першу річницю існування Харківської школи старшого командного складу міліції, то в урочистостях з цієї нагоди брали участь і запрошені представники з підшефного села Сороківки [20, ф. 58, оп. 1, спр. 2, арк. 15-16].

З 1923 р. при колективах промислових підприємств почали створюватися шефські комісії. В дні революційних свят представники робітничого класу виїжджали в села, проводили там урочисті збори, влаштовували концерти художньої самодіяльності. Шефські комісії посилали в села газети і журнали, підручники, суспільно-політичну, художню та сільськогосподарську літературу, допомагали селянам налагодити роботу різних гуртків.

З кінця 1924 р. на заводах, фабриках замість шефських комісій стали виникати добровільні шефські товариства робітників, остаточний перехід до яких в Україні було завершено в 1926/1927 рр. Спочатку через шефські комісії, а потім через районні, окружні, міські, міліцейські шефські товариства здійснювали шефську допомогу селу й органи міліції. Так, 3 липня 1923 р. начальницький склад, міліціонери, вільнонаймані працівники Єлисаветградського округу Одеської губернії здійснювали шефську роботу в селі Федвар (з 1945 р. – Підлісне) [32]. Формами цієї роботи були читання лекцій і доповідей, проведення вечорів запитань і відповідей, бесід. Проявом культурно-освітньої діяльності шефів серед жителів села була участь у ремонті та налагодженні роботи сільбуду, хати-читальні, червоного кутка, школи та бібліотеки, спільні виступи міліцейського та сільського художніх самодіяльних колективів. Ідейно-виховна і культурно-масова роботи тісно перепліталися з господарсько-політичною. Вона здійснювалася не лише в сільбуді, червоному кутку або в хаті-читальні, а й у кузні, ремонтній майстерні, на току, в млині, на фермі, на зборах членів КНС, комсомольців, безпартійної молоді, сільського активу.

Багато зробили шефи – правоохоронці Єлисаветградщини для ліквідації неписьменності у Федварі. Вони допомагали виявляти неписьменних, передали у школу підручники, зошити, олівці, змайстрували парти, створили лікнеп і самі часто проводили в ньому заняття. Під впливом шефів лікнеп перетворився на школу політичного виховання жителів, залучення їх до активної участі у громадсько-політичному житті.

Значну увагу шефи приділяли роботі стінної преси села Федвар. Вони провели кілька нарад та інструктивних семінарів сількорів і членів редколегії стіннівки, брали участь у випуску окремих номерів стінгазети. У сільській стіннівці широко висвітлювався стан культурно-освітньої роботи, велася рішуча боротьба проти споживацької, індивідуалістичної психології, релігійних забобонів, піддавалися різкій критиці любителі поживитися за рахунок чесних трударів, вказувалися адреси самогонників, злісних п'яниць, зухвалих хуліганів, розповідалось про учасників Великої жовтневої соціалістичної революції, героїчні дії односельців у Громадянській війні, віталися молодята, які стали на рушник, іменинники, публікувалися вірші юних і вже у зрілому віці авторів.

Шефи занурювалися в усі сфери життя селян. Вони допомогли Федварському посівному комітету (посівкому) закупити частину зернових і городніх культур, яких не вистачало для посівів. Правоохоронці брали активну участь у проведенні весняних польових робіт та збиранні урожаїв восени.

Працівники міліції проводили військові заняття з місцевим загonom самооборони. А коли того вимагала ситуація, бійці загону, незаміжні, члени партійного осередку (секретар І.Р. Умрихін) разом з шефами – працівниками Єлисаветградської окружної міліції виїжджали на ліквідацію банд, організовували засідки, облави на різного роду розбійницькі групи, браконьєрів, крадіїв державного та особистого майна, втікачів з місць ув'язнення, затримували для перевірки підозрілих елементів, а також запобігали правопорушенням, розшукували малолітніх сиріт і направляли їх до дитячих будинків [17, ф. 2, оп. 1, спр. 323, арк. 5-6].

Жителі села Підлісного Олександрівського району Кіровоградської області, вшановуючи пам'ять борців за ідеї Жовтня, встановили меморіальну дошку, на якій викарбовано імена комуністів – голови Федварського виконкому І.Т. Скарбового, Д.Л. Пашковського та І.Р. Умрихіна, безпартійних П.Г. Терона, І.Л. Іванова [32], які багато зробили для розширення, зміцнення зв'язків, співробітництва трудящих з органами міліції Єлисаветградщини.

Село Новий Білоус (нині у складі Чернігівського району Чернігівської області) розташоване на правому березі річки Білоус, притоки Десни. Перша згадка про нього датується 1648 р., радянську владу у селі встановлено у січні 1918 р. [33]. У 1923 р. при Управлінні міліції Чернігівської губернії для проведення роботи у селі Новий Білоус було створено шефську комісію у складі чотирьох працівників – членів КП(б)У. На чолі з комісією міліцейські керівники, міліціонери, працівники карного розшуку часто приїжджали до своїх підшефних, залишаючись в селі на кілька діб, а нерідко і тижнів. У Новому Білоусі шефи значної уваги приділяли таким питанням, як ліквідація неписьменності, культосвітня та ідеологічна робота, постачання жителям художньої, політичної літератури, брошур, портретів відомих революційних діячів та спецномерів і сторінок газет про них. Це допомагало підвищувати свідомість селян, піднести їх трудову і громадянсько-політичну діяльність.

Представники міліції значну увагу приділяли ліквідації неписьменності серед сільських наймитів, для яких було відкрито спеціальну школу лікнепу.

Складовою діяльності шефів були бесіди, лекції з економічних, антирелігійних, політичних тем. Так, 7 жовтня 1923 р. один з членів шефської комісії для новобілоусівців прочитав лекцію про міжнародне становище, після закінчення якої розпочався диспут. А потім селянам було роздано книги, газети. Вдячні були Новобілоусівці захисникам правопорядку за їх участь у ремонті сільськогосподарського інвентарю, проведенні весняних посівних, різних господарських кампаній. За ініціативи шефів і сільського активу в Новому Білоусі у будинку колишнього поміщика було відкрито сільбуд. Працівники міліції нерідко за свої кошти влаштували екскурсії селян до Чернігова. Також керівники Чернігівської губміліції на загальних зборах жителів Нового Білоуса кілька разів звітували про роботу частин міліції.

З допомогою незаможників та комсомольців шефи-правоохоронці у Новобілоусівській волості в результаті заходів профілактичного характеру запобігли багатьом порушенням громадського порядку, крадіжкам, грабежам, припинили чимало злочинів проти порядку управління та проти особи (хуліганство, завдання фізичних ушкоджень, моральних травм тощо), розкрили вбивство, скоєне через поділ майна, підпал хати, вчинений у стані алкогольного сп'яніння, тощо [45, с. 140-142]. Шефську роботу органів міліції у селі було високо оцінено пресою. Так, 28 жовтня 1923 р. у газеті «Червоний міліціонер та пожежник» наголошувалось: «Жителі Нового Білоуса задоволені своїми шефами. А селяни сусідніх сіл по доброму заздять новобілоусівцям».

Шефську допомогу органи міліції УРСР здійснювали у багатьох інших селах. Так, в огляді дія-

льність міліції і карного розшуку Первомайського округу Одеської губернії за підписом начальника окрміліції Соколовського 30 листопада 1923 р. зазначалося, що партійний осередок, безпартійні працівники, члени профспілки, комсомольці роз'яснюють важливість, значення, суть декретів, указів, постанов, розпоряджень центральної і місцевої влади, допомагають окремим жителям в піднесенні загальної культури і соціалістичної свідомості, в подоланні приватновласницьких звичок, проводять інструктивний семінар для молоді з пропаганди книги серед населення, майстри легкої атлетики, стрільб з різних видів зброї, боротьби тренують хлопців і дівчат в селі Ольшанці. Шефи допомогли незаможникам ввести в дію колодязь, побудувати комору, відремонтувати приміщення магазину. В Ольшанці і на території волості шефи-працівники Первомайської окружної міліції і члени місцевих сільськогосподарської артілі та ТСОЗу запобігли поножовщини, посягання на особистість, затримали добре замасковану групу з чотирьох конокрадів, трьох злісних браконьєрів, розкрили побутове вбивство [51, ф. 6, оп. 2, спр. 221, арк. 16].

Міліціонери допомагали родинам загиблих на фронтах Громадянської війни бійців і командирів Збройних сил та незаможним похилого віку по господарству. Так у квітні 1922 р. у Валківському повіті Харківської губернії правоохоронці зорали і засіяли п'ять десятин землі дітям, чії батьки полягли у боротьбі з білогвардійцями та іноземними інтервентами [20, ф. 563, оп. 1, спр. 92, арк. 16]. Десять працівників міліції Прилуцького повіту Полтавської губернії (5 – з промміліції, 3 – з міськміліції, 2 – з кінної півсотні) разом з червоноармійцями весною 1922 р. брали участь у посівній на земельних ділянках селян [19, ф. 1631, оп. 1, спр. 182, арк. 24].

Після закінчення Громадянської війни й розгрому іноземної воєнної інтервенції в Радянській країні склалося надзвичайно складне продовольче становище, викликане посухою і неврожаєм, що охопили в 1921 р. Поволжя, Північний Кавказ, південь України та інші райони. Так, у чотирьох губерніях республіки, які найбільше потерпіли від посухи, середня врожайність зернових становила: в Миколаївській – менше 3 пудів з десятини, в Катеринославській – 4 пуди, в Донецькій та Одеській губерніях вона досягла 10 пудів з десятини [41]. В цілому в Україні збір хліба в 1921 р. становив 25% свого довоєнного рівня.

У засушливих районах Радянської держави розпочався голод, який охопив територію з населенням близько 34 млн. чоловік. В Україні, переважно у південних губерніях, голодувало майже 4 млн. чоловік. Особливо великі продовольчі ускладнення переживали трудящі Донбасу. Серед голодуючих зростала смертність, лютував тиф та інші заразні хвороби [50, с. 98].

Масштаби народного лиха були настільки великими, що Комуністична партія й уряд України з метою мобілізації всіх сил і ресурсів на боротьбу з голодом змушені були вжити ряд заходів. Так, у зв'язку із значним скороченням продовольчих запасів Рада Народних Комісарів України постановою «Про державне постачання продовольством і предметами першої необхідності» від 4 серпня 1921 р. скоротила категорії робітників, службовців й осіб, які перебували на державному утриманні [47].

З метою планомірного керівництва загальнонародною боротьбою з голодом при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті 17 серпня 1921 р. створено Центральну комісію допомоги голодуючим на чолі з Г. Петровським [48]. При Південбюро ВЦРПС у липні 1921 р. засновано Всеукраїнський робітничий комітет допомоги голодуючим.

Після створення надзвичайних органів важливу роль у мобілізації трудящих мас в Україні на боротьбу з голодом відіграла преса. В усіх республіканських і губернських газетах були відкриті рубрики «Боротьба з голодом», де висвітлювалася тема всенародної допомоги голодуючим. Крім того, в Україні в 1921-1922 рр. виходило понад 40 спеціальних видань, які відображали боротьбу з голодом [50, с. 99]. Комісія з допомоги голодуючим у Поволжі при Бердичівському повітовому комітеті Київської губернії у 1922 р. видала листівку такого змісту: «Робітники і селяни! Мільйони людей Поволжя помирають від голоду і епідемії. Велика допомога потрібна терміново, якнайшвидше. Допоможіть!» [51, фонд листівок, номер листівки 877]. Весь особовий склад міліції Новостроїнського району Києва у серпні 1921 р. надіслав місячну зарплату трудящим Поволжя [35]. Працівники Чорнобильської повітової міліції Київської губернії надіслали в один із районів Росії, де з продовольством було дуже скрутно, 53,2 кг борошна, 2,5 кг цукру, 2,4 кг сала, 110 крашанок, 28 кг сухарів, кілька кілограмів посівного матеріалу, дитячу сорочку, аршин полотна [18, ф. 1893, оп. 1, спр. 148, арк. 40]. 12 серпня 1921 р. на загальних зборах особового складу Управління Житомирської повітової міліції Волинської губернії було прийнято рішення кожному працівникові відрахувати голодуючим жителям Саратовської губер-

ній місячну заробітну плату [9]. У січні-березні 1922 р. працівники міліції Пирятинщини Полтавської губернії надіслали робітникам, селянам, службовцям російських голодуючих міст, повітів 47 пудів муки, 32 фунти крупи, 110 фунтів солі [19, ф. 1631, оп. 1, спр. 286, арк. 100].

Правоохоронці допомагали коштами, харчами голодуючим жителям Донбасу. Так, командири і міліціонери Полтавського повіту на загальних зборах, які відбулися 3 лютого 1921 р., постановили: відрахувати половину місячної зарплати, частину продовольчого пайка і передати їх сім'ям шахтарів [19, ф. 1631, оп. 1, спр. 182, арк. 1].

Жорстокою була класова боротьба в перші роки даного періоду на Ізюмщині Харківської губернії. Місцеві, мігруючі, дрібні банди своїми кривавими діями намагалися перешкодити радянському, культурному будівництву. Міліція повіту під керівництвом начальницького складу, нерідко втрачаючи своїх працівників, самовіддано протистояла озброєним контрреволюційним загонам. Червоними міліціонерами було виявлено немало карних кубел, відбито нападів антидержавних і кримінальних елементів на засипні пункти, склади, де зберігалася сіль, гас, мазут, цвяхи, вила, коси, сільськогосподарська продукція. Не забували правоохоронці і про голодуючих. Тільки у травні-червні 1922 р. колективом міліції Ізюмського повіту було відправлено в неврожайні райони 162 кг борошна, 14 кг цукру, 9 кг сала, 11,5 кг солі, близько 2 кг мила, 5 кг тютюну, 14 коробок сірників, 1 кг чаю [20, ф. 1630, оп. 1, спр. 432, арк. 35].

Останнім ділилися з голодуючими людьми Поволжя, Приуралля міліціонери тих губерній України, які найбільше потерпали від страшної посухи. Так, у серпні 1921 р. колектив міліції міст і повітів Донеччини відрахував триденну заробітну плату й одноденний продовольчий пайок жителям Самарської губернії [14, ф. 1145, оп. 1, спр. 68, арк. 9]. Працівники міліції Павлоградського повіту Катеринославської губернії, незважаючи на власне важке матеріальне становище, на особисті пожертвування закупили й у листопаді 1921 р. потягом відправили на Царичинщину 30 пудів зерна, 20 пудів цукру, 18 пудів картоплі, 3 пуди овочів [51, ф. 6, оп. 1, спр. 24, арк. 14]. У грудні 1921 р. міліція Херсонщини передала в повітову комісію голодуючим 153 кг борошна, цукор, олію, тютюн, сірники, сорочку, тільняшку, шинель, 318 тис. 200 крб. [21, ф. 407, оп. 1, спр. 115, арк. 78]. Правоохоронці другого району міліції Слов'янщини у холодному грудні 1921 р. надіслали тижневий продовольчий пайок і місячну заробітну плату на конкретну адресу в один із повітів Поволжя [14, ф. 1145, оп. 1, спр. 68, арк. 22].

Участью у проддпомозі голодуючим Поволжя та інших районів Росії у 1921–1922 рр. працівники міліції республіки, як і робітничий клас, селянство, інтелігенція, весь український народ продемонстрували високу політичну, громадську свідомість, гуманізм, чуйність, бажання і готовність підтримати людей в годину їх тяжких випробувань.

Отже, в даний період міліція України активно здійснювала багатогранну, широку громадську діяльність і тим самим зробила свій внесок у піднесення суспільно-політичного життя в республіці.

Список використаної літератури

1. Александров Ю.В., Воронин Б.А., Гельдганд И.А. и др. Из истории милиции Советской Украины. – К., 1965.
2. Атрошенко А.Ф., Балашова Г.И., Бельченко С.С. и др. Белорусской милиции 50 лет. – Минск, 1967.
3. Атишев А. Из истории милиции Советского Казахстана в первые годы Советской власти : Книга 13-я // Юридические науки. – Алма-Ата, 1971. – Вып. 1. – С. 90-100.
4. Апиян Н.А. Рабоче-крестьянская милиция Социалистической Советской Республики Армении в 1920-1934 годы: Дис. ... канд. юрид. наук – М., 1972.
5. Безбородов Г.Н. В те далекие годы. – Ульяновск, 1971.
6. Богатирьев И.Г., Катеринчук И.П. Скар П.С. Міліція Чернігівщини (події та люди). – Чернігів, 2009.
7. Биленко С.В. Создание советской рабоче-крестьянской милиции РСФСР и её деятельность по охране революционного порядка (1917 – 1920 гг.): Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1971.
8. Богомолов Г.А., Гольдман В.С., Здир Я.А., Туник П.А. Вехи трудовых будней (из истории Саратовской милиции). – Саратов, 1967.
9. Вісті – Известия: Газета Волинського губкому КП (б)У і губвиконкому (Житомир). – 1921. – 13 серпня.
10. Воробьев Р.А. Создание рабоче-крестьянской милиции Приазовья и ее деятельность по охране общественного порядка: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1973.
11. Гусаров В.К. Молостков В.А. Становлення МОДР на Україні // Український історичний журнал. – 1972. – № 11.
12. Голос труда: Газета Полтавського губкома КП(б)У і губисполкома. – 1922. – 14 декабря.
13. Денисовец П.М. Колгоспне будівництво на Україні в 1921 – 1925 рр. – Х., 1969.

14. Державний архів Донецької області.
15. Державний архів Дніпропетровської області.
16. Державний архів Запорізької області.
17. Державний архів Кіровоградської області.
18. Державний архів Київської області.
19. Державний архів Полтавської області.
20. Державний архів Харківської області.
21. Державний архів Херсонської області.
22. Довгопол В.М. З історії Міжнародної організації допомоги борцям революції на Україні в 20-х роках // Питання історії народів СРСР. – Вип. 12. – Х., 1971.
23. Джалилов Т.А. На страже народных интересов (Из истории борьбы советской милиции за укрепление власти Советов в Туркменистане в период 1918 – 1924 гг.). – Ташкент, 1963.
24. Джалилов Т.А. Создание рабоче-крестьянской милиции в Туркменистане и её деятельность по укреплению Советской власти (1917 – 1924 гг.): Дис. ... канд. юрид. наук. – Ташкент, 1964.
25. Джалилов Т.А. Верные Отчизне. Из истории рабоче-крестьянской милиции в Туркменистане (1917 – 1924 гг.). – Ташкент, 1968.
26. Джалилов Т.А. Страницы истории милиции Хорезма и Бухары (историко-правовой очерк). – Ташкент, 1970.
27. Звезда: Газета Екатеринославского губкома КП(б)У, губисполкома.
28. Іваненко В.В. Трудящі Дніпропетровщини – світовому пролетаріату // Зоря: Газета Дніпропетровського обкому Комуністичної партії України та Ради народних депутатів. – 1972. – 29 листопада.
29. Іваненко В.В. Інтернаціональні зв'язки трудящих Придніпров'я в період будівництва соціалізму. – Дніпропетровськ, 1980.
30. Іваненко В.В. Очерки истории мопровского движения на Украине. – Дніпропетровськ, 1982. – С. 3-9.
31. Іваненко В.В. Сила пролетарської солідарності. – К., 1989.
32. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область – К., 1972.
33. Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область. – К., 1972.
34. Карпенко М.Ф. Органи народного контролю УРСР в боротьбі за здійснення ленінського плану побудови соціалізму (1920-1934 рр.). – Дніпропетровськ, 1972.
35. Киевский пролетариат: Газета Киевского губкома КП(б)У и губисполкома. – 1921. – 12 августа.
36. Красный милиционер Приморья. Седьмая годовщина существования рабоче-крестьянской милиции (юбилейный выпуск). – 1924. – 12 ноября.
37. Михайленко П.П. История милиции Украинской ССР в документах и материалах. – К., 1969. – Том I : 1917-1937 гг.
38. Мухамедов А.М. Славный путь. – Ашхабад, 1965.
39. Мухамедов А.М. 50 лет на переднем крае. – Ашхабад, 1967.
40. Мухамедов А.М. Создание и деятельность советской милиции в Туркменской ССР (1917 – 1936 гг.): Дис. ... канд. юрид. наук. – Ашхабад – Ташкент, 1970.
41. Народное хозяйство Украины в 1921 году. – Х., 1922.
42. Николаев П.Ф. Организация и деятельность советской милиции Сибири в период военного коммунизма и перехода к новой экономической политике (август 1919 – декабрь 1922): Дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 1965.
43. Николаев П.Ф. Советская милиция Сибири (1917 – 1922). – Омск, 1967.
44. Николаев П.Ф. Взаимоотношение органов милиции Советских республик (1921 – 1925 гг.). Книга 13 // Научные труды. Вып. 6 (Омская ВШ милиции МВС СССР). – Омск, 1970. – С. 198-216.
45. Николаев П.Ф. Деятельность общественных организаций советской милиции (1921 – 1925 гг.). Книга 13 // Научные труды. Вып. 8 (Омская ВШ милиции МВС СССР). – Омск, 1971. – С. 130-151.
46. Николаев П.Ф. Культурно-просветительская работа в органах милиции СССР (1921 – 1925 гг.). Книга 13 // Научные труды. Вып. 8 (Омская ВШ милиции МВС СССР). – Омск, 1970. – С. 151-176.
47. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины. – 1921. – № 15. – С. 420.
48. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины. – 1921. – № 16. – С. 155.
49. Северо-Осетинская милиция. К десятилетнему юбилею и 3-летию автономной Северо-Осетинской автономной области. – Владикавказ, 1927.
50. Хорошун Б.І. КП(б)У в боротьбі з голодом у 1921-1922 рр. // Український історичний журнал. – 1987. – № 7. – С. 98-105.
51. Центральний державний архів вищих органів влади і Управління України
52. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні в 1921 – 1925 роках. – К., 1963.
53. Центр революційного порядку: Журнал милиции УССР. – Х., 1923.
54. Юрчук В. Діяльність М.В. Фрунзе на Україні. – К., 1952. – С. 47.

Надійшла до редакції 08.04.2011

